

MURÂDİLER

baker Sadok, *La régence de Tunis au XVIIe siècle: Ses relations commerciales avec les ports de l'Europe méditerranéenne, Marseille et Livourne*, Zaghuan 1987, s. 38-40, 53-58, 66, 78-93; K. J. Perkins, *Historical Dictionary of Tunisia*, London 1989, s. 60, 96-97; A. Rousseau, *el-Havliyyâtü't-Tunisiyye münzû'l-fethi'l-'Arabî hattâ ih-tilâli Fransa li'l-Cezâ'ir* (M. Abdülkerim el-Vâfi), Bingazi 1992, s. 118, 126-151; M. Hâdi eş-Şerîf, *Târîhu Tûnis* (trc. Muhammed eş-Şâvuş – Muhammed Acine), Tunus 1993, s. 77-81; a.mlf., "Tunisie", *El²* (Fr.), X, 699; Néji Djelloul, *Les fortifications côtières ottomanes de la régence de Tunis (XVIe-XIXe siècles)*, Zaghuan 1995, s. 31, 322; Ahmed Saadaoui, *Tunis ville ottomane*, Tunus 2001, s. 19-24, 31, 50-51, 60, 63-65, 67, 69, 74-76, 91-97, 100-117, 122, 138, 362, 379-380, 392-394; Kadir Pektaş, *Tunus'ta Osmanlı Mimari Eserleri*, Ankara 2002, s. 11-12, 20-71, 90-97, 118-119, 137-141, 161-165, 196-198, 200-209, 219-230, 235, 241-243, 247-260; J. Pignon, "La milice des janissaires de Tunis au temps des deys (1590-1650)", *Revue internationale d'histoire militaire*, sy. 18, Paris 1956, s. 301-325; R. Brunschwig, "Justice religieuse et justice laïque dans la Tunisie des deys et des beys, jusqu'au milieu du XIXe siècle", *St.I*, XXIII (1965), s. 27-70; a.mlf., "Tunus", *IA*, XII/2, s. 76-77; Mehmet Maksudoğlu, "Tunus'ta Hâkimiyetin Dayılardan Beylere Geçişi", *ACİFD*, XV (1967), s. 173-186; a.mlf., "Bey", *DİA*, VI, 12-13; H. Djait, "Influences ottomanes sur les institutions, la civilisation et la culture tunisiennes du XVIe au XIXe siècle", *RHM*, sy. 6 (1976), s. 150-156.

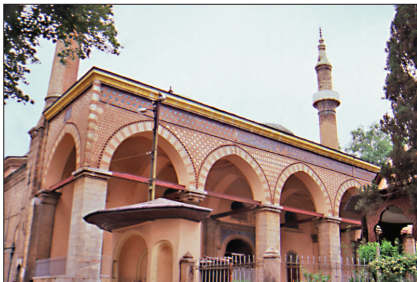
AHMET KAVAS

MURÂDİYE KÜLLİYESİ

Bursa'da
XV. yüzyılın ilk yarısında inşa edilen
külliye.

Sultan II. Murad tarafından yaptırılan ve bulunduğu semte adını veren külliye camii, medrese, hamam, imaret, çeşme ve bâninin türbesinden oluşmaktadır. Haziresine birçok şehzade ve saray mensubu defnedildiğinden zamanla çeşitli ilâvelerle genişlemiştir.

Murâdiye Camii – Bursa

Cami. Külliye'nin ana binası olup beş gözlü son cemaat yeri, arka arkaya iki büyük kubbeli harim kısmı ve iki yanda birer kubbeli tabhâneye sahiptir. Duvarlar üç sıra tuğla ve bir sıra moloz taşla örülmüş, fakat taşların ebadı birbirinden farklı olduğundan aralarına düşey tuğlalar yerleştirilmiştir. Basık kemerli cümle kapısı üzerinde yer alan celi sülüs Arapça kitâbeden cami inşaatının 828 Recebinde (Mayıs 1425) başlayıp 830 Muharreminde (Kasım 1426) bittiği anlaşılmaktadır.

Yapının önünde yer alan beş gözlü son cemaat yeri dört mermer pâye ve aralarda iki granit sütun üzerine oturmakta, ortadaki bölüm tamamen mukarnas dolgu ve mukarnaslı tromplu kubbe, bunun iki yanındaki bölümler prizmatik üçgenli tromplu kubbe, en dışta iki yan bölümler ise aynalı tonozla örtülmüştür. Maksûreleri dört basamakla çıkılan son cemaat yerine iki pencere ile doğudaki iç koridora, batıdaki asma katına ait iki kapı açılmaktadır. Pencereden bozma oldukları anlaşılan bu kapıların alınlıkları bitkisel süslemeli, pencerelerin alınlıkları ise geometrik desenli mozaik çinilerle kaplıdır. Batıdakinin çinileri yok olduğundan yerine sıva üzerine boyama yapılarak çini görünümü verilmiştir. Son cemaat yerinde revak cephesi, çeşitli boyut ve biçimde tuğlaların on beş değişik geometrik şekilde örülmesiyle hareketlendirilmiş ve bilhassa kuzey cephesi saçak silmesinin alt kısmında bu süslemeye firûze renkli sırlı tuğlalar katılmıştır.

Eni ve boyu yaklaşık aynı ölçülerde olan Bursa kemerli giriş eyvanının iki yanına stalaktitli mihrap nişleri açılmış, kemer alınlığına revakta olduğu gibi mozaik çini ile bitkisel süsleme yapılmıştır. Çok ince bitkisel motiflerle süslenmiş ve birkaç parçası boş bırakılmış künde-kârî tekniğindeki ahşap kapı kanatları devrine aittir. Üst kartuşlarında küfi hatla, "Yâ hayyü yâ kayyüm yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm", sülüs hatla da, "Yâ hafîyye'l-eltâf neccinâ mimmâ nehâf" yazılıdır. Giriş holü üzerindeki çini levhalar ve stalaktitlerin ortasında malakârî tavan göbeği yer almaktadır. Burada yaklaşık 6,5 m. yükseklikte bir asma kat vardır. Sağ eyvandan bir kapı ile çıkılan bu katın iç mekâna bakan bir penceresi, son cemaat yerine ise beş şahnişin açılmaktadır.

Girişte, tavanda yer alan yirmi dört kollu yıldızlardan gelişen geometrik süslemeli muhteşem ahşap göbek daha önce mihrap kubbesinin batı ayağı dibinde bulunan müezzin mahfiline ait olup 1855'ten sonra yapılan onarım esnasında bu-

Bursa Murâdiye Camii'nin içinden bir görünüşü

raya monte edilmiştir. Bunun üzerindeki ahşap müezzin mahfili de sonradan yapılmıştır. Girişin sağ ve solundaki maksûrelerin duvarları, mihrap duvarının minber arkasına düşen köşesi ve pencere altlıkları firûze renkli altıgen çinilerle, mihrap mekânının doğu ve batı duvarları ise araları üçgen firûze sırlı tuğlalarla dolgulanmış altıgen zümrüt yeşili çinilerle kaplıdır. İki ana kubbeyi ayıran kemerin kaideleri de birbirine lâcivert kollarla bağlanan altıgen mavi çinilerle kaplanmış ve aralarına beyaz sırlı üçgen tuğlalar yerleştirilmiştir. Mihrabın doğu tarafında firûze ve lâcivert çini ile beyaz konturlardan panolar oluşturulmuştur. Zümrüt yeşili çinilerin ve bütün çini panoları çevreleyen bordürlerin daha önce Yeşilcami'de de kullanılmış olması aynı Tebrizli usta grubunun burada da çalıştığını göstermektedir.

Prizmatik Türk üçgenlerine oturan ana kubbe üçgen trompludur, sağ ve sol eyvanlar yine Türk üçgeni kasmağa oturur, fakat mukarnaslı trompludurlar. Mihrap kubbesi üçgenli kasmağa oturur ve geçiş elemanı olarak çok iri mukarnaslı ve neredeyse duvarın ortasına kadar inen damlalı tromplara sahiptir. Eyvan kemer ayaklarının her ikisinde de celi sülüs besmele, batı eyvanının kible duvarında muhakkak besmele ve bunun altında sülüsle, "Yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir" meâlindeki âyet (el-Bakara 2/149) yazılıdır. 1320 (1902) tarihli yazıların hattatı Ömer Vasfi Efendi'dir. Mihrabın batısındaki duvarda mevcut bir levhada Şeyh Sırrı Efendi'nin celi ta'likıyla yine aynı âyet yazılıdır. Bu yazının tam karşısında aynı ölçülerde bir Kâbe örtüsü asılmıştır.

Caminin 1855 depreminden sonra tamamen alçıdan yapılan mihrabı rokoko

Bursa Murâdiye Camii'nin cümle kapısı üzerindeki inşa kitâbesi

üslûbunda olup hem kavsarası hem süslemesi devrin özelliklerini yansıtır. Yanan minberin yerine birkaç basamaklı, son derece basit olarak yenisi yapılmıştır. Civar köylerin birinden getirilip buraya monte edildiği hakkında bir rivayet de bulunan 1315 (1897-98) tarihli ahşap minber, mihrabın üslûbu ile benzerlik göstermediği gibi beyaz yağlı boya ile boyanmıştır. Tuğla iki minareden doğuda olanı eskidir ve hem aşağıdan hem asma kattan girişi vardır. Batıdaki ise yeni olup sadece asma kattan girilmekte ve kaidesinde 1322 Muharrem (Nisan 1904) tarihi yer almaktadır. 1623 yılına ait bir belgede zikredilen şadırvanın yerine mihrapla beraber yenisi yapılmış olmalıdır. 1855 depreminde cami hafifçe zedelenmiş, minaresi yarılmış, türbe kubbesi ayrılmış, medresenin dershane ve duvarları zarar gördüğü için büyük bir onarım geçirmiştir.

Medrese. Caminin batısında yer alan medrese on altı hücreli, sekizgen şadırvanlı revaklı avlusu ve yazlık dershane eyvanı ile tipik bir erken devir yapısıdır. Tamamen moloz taş ve tuğla hatıllı olarak inşa edilmiştir. Giriş eyvanı Türk üçgenli ve mukarnaslı tromplu kubbelidir. Medresenin revakı odalardan daha yüksektir. Her odada bir ocak, bir pencere ve duvarlarda üçer niş, köşe odalarında ise ikişer pencere ve altışar niş bulunmaktadır. Bina restore edilirken ocak yağmakları kapanmıştır. Girişte iki adet korint başlıklı sütuna oturan revakın diğer bölümleri tuğla pâyelerle taşınmaktadır. Avluyu üç taraftan çevreleyen revakın yan kolları kubbeyle, giriş tarafı ve bütün medrese hücreleri ise aynalı tonozla örtülmüştür. On basamakla çıkılan ve önünde revak bulunmayan dershane eyvanının kubbesi sekizgen kasnağa oturur, köşelikler yine staktitlidir. Dershanenin, pencerelerin üst sövelerine kadar yarısı yok olmuş firûze renkli çini ile kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Kurşunları tamamen dökülmüş ve duvar-

ları harabe halinde iken 1951 yılında restore ettirilen bina verem savaşı dispanseri olarak kullanılmaktadır. Medresenin batısında köşede bulunan çeşme orijinal olup büyük bir kemer içine tuğladan inşa edilmiştir; kitâbe yeri boştur, suyu da akmamaktadır.

Hamam. Külliye'nin en batısında ve dört yol ağzında yer alan hamam üç sıra moloz taş ve üç sıra tuğla hatıllı olarak inşa edilmiştir. Sekizgen kasnağa oturan, 10 m. çapında, sivri tromplu bir kubbe ile örtülü olan soğukluk kısmı, iki eyvanlı ve dikdörtgen biçimli sıcaklık kısmı ile iki halvetten oluşan hamam çok basit ve sadedir. 1986 yılına kadar dökümhane olarak kullanılmakta iken onarıp aslına döndürülmüştür.

İmaret. Caminin 20 m. kadar kuzeydoğusunda bulunan imaret 13 x 40 m. ebadında olup moloz taştan inşa edilmiş ve alaturka kiremitle kaplanmıştır. Uzun yıllar depo halinde ve bakımsız kaldıktan sonra Aralık 1996'da restore edilmiş olup günümüzde "dârüzziyâfe" olarak kullanılmaktadır.

Sultan Murad Türbesi. 855 (1451) yılında inşa edilen türbe banisinin vasiyetine uygun biçimde üzerine yağmur yağması için üstü açık, hâfızların Kur'an okuması için de etrafı galerili olarak düzenlenmiş, sultanın naaşı doğrudan toprağa gömülmüştür. Bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğla duvar örgüsüne sahip türbenin özellikle kalem işleriyle süslü ahşap saçağı çok muhteşemdir. İçinde hiçbir süslemenin bulunmadığı türbe, 13,45 x 13,45 m. ile 6,90 x 6,90 m. ebadında iç içe geçmiş iki kareden oluşmaktadır. arada 3,25 m. genişliğinde bir galeri vardır. Orta bölüm, hem kaideleri hem başlıkları devşirme dört sütun ve dört pâyeye üzerine sivri kemerlerle oturan tromplu kubbe ile örtülmüştür. Kapının bulunduğu duvarla karşısında ikişer, diğerlerinde ise üçer pencere açılmıştır. Doğu kenarında pencereden bozma bir kapı ile girilen Sultan Alâeddin Türbesi vardır. Kare mekânı bu yapıda II. Murad'ın Alâeddin, Ahmed, Orhan adında üç oğluyla Şehzade Hatun adında bir kızı yatmaktadır.

Bursa'nın çeşitli istisnâlarla kaldırılan mezar taşları ve türbelerinin kitâbelerinin de getirildiği caminin hazîresinde şu türbeler yer almaktadır: **Şehzade Ahmed Türbesi.** Murâdiye Camii ile II. Murad Türbesi arasında bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğladan inşa edilmiş yapı sekizgen planlıdır. Her yüzündeki üçer sıra pencerelerin

kemerleri tuğla ile işlenmiştir. Önünde Bursa kemerli bir saçağın koruduğu künde-kârî kapı kanatları muhteşemdir. Yavuz Sultan Selim'in 919 (1513) tarihli bir fermanıyla inşa edilen yapının mimarı Alâeddin'dir. Türbede Şehzade Ahmed, kardeşi Şehinşah, Şehinşah'ın oğlu Mehmed ve Yavuz'un kardeşi Şehzade Korkut gömülmüştür. Şehzade Korkut önce Orhan Gazi Türbesi'ne defnedilmiş, daha sonra Şehzade Ahmed Türbesi'ne nakledilmiştir (Kepcioğlu, sy. 3 [1935], s. 38-39). Türbede yer alan isimsiz iki sandukadan birinin II. Bayezid'in kızı Fatma (Sofu) Sultan'a, diğerinin Şehzade Ahmed'in kızı Kamer Sultan'a ait olduğu kabul edilmektedir. **Şehzade Cem Türbesi.** Murâdiye türbeleri içinde en zengin süslemeye sahip olan kesme taştan altıgen planlı türbenin önünde mermer bir revak vardır (bk. CEM SULTAN TÜRBESİ). **Şehzade Mustafa Türbesi.** Kanûnî Sultan Süleyman'ın 960 (1553) yılında Konya Ereğlisi'nde boğdurulan oğlu Mustafa Çelebi'nin cesedi Bursa'ya getirilerek önce başka bir yere defnedilmişti. Kapısında iki satırlık mermer kitâbeden anlaşıldığına göre 981 (1573) yılında II. Selim'in inşa ettirdiği bu türbeye nakledilmiştir. Bir sıra kesme taş ve üç sıra tuğladan üstü kubbeli yapının yerden 3 m. yüksekliğe kadar olan kısmı onikigen olup tamamen XVI. yüzyılın natüralist üslûptaki İznik çinileriyle kaplıdır. Yapı çini kaplanmanın bittiği yerde muntazam bir sekizgene dönüşmekte ve burada sülüsler Âyetü'l-kürsî, Haşr sûresinden bazı bölümler ve esmâ-i hüsnânın yer aldığı yazı kuşağı başlamaktadır. Mekân yedisi alt sırada mermer söveli, yedisi üstte sivri kemerli olmak üzere on dört pencere ile aydınlanmaktadır. Türbenin içinde Şehzade Bayezid'in oğulları Ahmed ve Orhan ile Şehzade Mustafa'nın annesi Mâhidevran Kadın'a ait sandukalar da bulunmaktadır. **Gülşah Hatun Türbesi.** Bir sıra taş ve iki sıra tuğladan kare şeklindeki bina, trompların kuvvetle belirtildiği yüksek sekizgen kasnak üzerine oturan kubbe ile örtülü mütevazî küçük bir örnektir. Güney cephesinde sade bir mihraba sahip olan mekân, aşağıda altı ve kasnakta dört olmak üzere toplam on pencere ile aydınlanmaktadır. Kapı kanatları künde-kârî tekniğinde yapılmıştır. Son onarımda özelliğini büyük ölçüde yitiren zemini tuğla döşemeli türbede yer alan iki mermer sandukadan ortadaki, sağlığında bu türbeyi yaptıran Fâtiht Sultan Mehmed'in hanımı ve Şehzade Mustafa'nın annesi Gülşah Hatun'a aittir. Diğerinde ise II. Bayezid'in oğlu Şehzade

MURÂDİYE KÜLLİYESİ

Ali adı varsa da Bayezid'in bu isimde bir şehzadesi bilinmemektedir. **Mükrimme Hatun Türbesi.** Bir sıra taş ve üç sıra tuğladan yapılmış bina revaklı girişe sahip kare mekânlı, yüksek sekizgen kasağa oturan kubbeli ve on iki penceresidir. Zemin-den tromplara kadar duvarlarda, üç sıra mukarnaslı mihrabın tepeliği ve pencerelerin alınlıklarında zengin rûmî-palmet tez-yinatı ve künde-kârî kapı kanatları vardır. Geniş bir kuşak içinde celf sülûsle Âyetü'l-kürsî yapının içini dolanmaktadır. Mihrap üzerinde dairevî ve dilimli madalyonlarda çeşitli âyetler ve esmâ-i hüsnânın bir kısmı yer almaktadır. II. Bayezid'in oğlu Şehinşah'ın hanımı ve Şehzade Mehmed'in annesi Mükrimme Hatun'a atfedilen tuğla zeminli türbede Mükrimme Hatun'dan başka Şehzade Alemşah'ın kızı Fatma Hatun'a ait olduğu yazılı bir sanduka daha vardır. Ancak Fatma Hatun'un Gülruh Hatun Türbesi'ne gömülmüş olması daha kuvvetli bir ihtimaldir. **Şehzade Mahmud Türbesi.** Bir sıra kesme taş ve üç sıra tuğla duvardan yapılmış Bursa kemerli, mermer revaklı, kubbeli sekizgen bir mekândır. Çini, kalem işi ve malakârî süsleme açısından çok zengin olan iç mekân 2,90 m. yüksekliğe kadar firûze ve lâcivert altın çinilerle kaplıdır. Mihrap ve pencerelerin etrafı ile bu süslemelerin üst kesiminde yine mavi-beyaz İznik çinileri kullanılmıştır. Künde-kârî kapının üzerinde yine ahşaptan kabartma bir kitâbesinin varlığından bahseden kaynaklara göre burada 913 (1507) yılı ve mimarı Yâkub Şah b. Sultan Şah adı yazılıydı. Zemini mermer ve tuğla olan türbede Şehzade Mahmud ile onun oğulları Orhan, Emîr ve Mûsâ'ya ait dört mermer sanduka yer alır. **Ebe Hatun Türbesi.** Baldaken planlı olup Saraylılar Türbesi gibi bunun da etrafı açıktır.

Moloz taştan, kenarları 4,46 m. olan kare kaide üzerinde 0,78 x 0,78 m. ebadındaki ayaklar bir sıra kesme taş, iki sıra tuğla, sivri kemerler ise bir sıra kesme taş, üç sıra tuğladandır. Kubbesi kurşun taklidi betondur. Kitâbesi olmayan türbede yatan kişinin Fâtih Sultan Mehmed'in ebesi olduğu bildirilmektedir. **Gülruh Hatun Türbesi.** Kare planlı, yüksek sekizgen bir kasağa oturan mukarnaslı tromplu kubbe-lidir. Duvarlar bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğla ile örülmüştür. Mermer bir revakla girilen kare mekân aşağıda sekiz, yukarıda dört olmak üzere on iki pencere ile aydınlanmaktadır. Güney duvarında mihrap, diğer iki duvarda ahşap kapaklı dolaplar bulunan türbenin içi Âyetü'l-kürsî yazı kuşağı ve rûmîli palmetli bitkisel motiflerle süslüdür. Türbedeki dört mermer sanduka Gülruh Hatun, kızı Kamer Hatun, Şehzade Alemşah'ın kızı Fatma Hatun ve Kamer Hatun'un oğlu Osman'a aittir. **Şirin Hatun Türbesi.** Kare planlı, yüksek sekizgen bir kasağa oturan tromplu kubbeli yapının duvarları bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğla ile işlenmiştir. Kare iç mekân aşağıda sekiz, yukarıda dört olmak üzere on iki pencere ile aydınlanır. Kalem işi süslemeleri ve yazı kuşağı Mükrimme Hatun Türbesi ile tamamen aynıdır. Türbede II. Bayezid'in kadını Şirin Hatun, Şehzade Abdullah'ın kızı Aynışah ve karısı Feraşah Hatun gömülüdür. **Hümâ Hatun Türbesi.** Arapça kitâbesine göre 853'te (1449) bir sıra taş ve iki sıra tuğladan inşa edilen altıgen planlı ve kubbeli mütevazî yapı II. Murad'ın kadını ve Fâtih'in annesi Hümâ Hatun'a aittir. Türbedeki ikinci sandukanın kime ait olduğu belli değildir. **Saraylılar Türbesi.** Murâdiye türbeleri içinde etrafı açık iki yapıdan biri olan ve kitâbesi bulunmayan bina hakkında bir belgeye

Ebe Hatun Türbesi – Bursa

rastlanmamıştır. İçinde iki kabir mevcut olup kimlere ait olduğu bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, İrade-Dahiliye, nr. 20363; BA, İrade-i Meclis-i Valâ, nr. 14251; Hasan Tâib, *Hâtıra yahud Mir'ât-ı Bursa*, Bursa 1323, s. 8; A. Memduh Turgut Koyunluoğlu, *İznik ve Bursa Tarihi*, Bursa 1935, s. 149-152; a.mlf., "Abideler", *Uludağ*, sy. 2, Bursa 1935, s. 31; sy. 3 (1935), s. 14-15; A. Gabriel, *Une Capitale turque Brousse-Bursa*, Paris 1958, I, 105-129, II, lv. XLVII-LXV; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisi II*, s. 298-327; Ahmet Işık Doğan, *Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları, Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütüvvet Yapıları*, İstanbul 1977, s. 209; Kâzım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, İstanbul 1982, s. 38-43; Yüksel, *Osmanlı Mi'mârisi V*, s. 71-72, 423; M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1985, s. 19, 21-29; Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara 1992, s. 79 vd.; a.mlf., "Muradiye Türbeleri ve Şehzade Mustafa'nın Türbesi", *Üçüncü Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, Ankara 1999, s. 215-220; Şakir Çakmak, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Taçkapılar (1300-1500)*, Ankara 2001, s. 13, 17, 20, 22 vd.; Abdülhamit Tüfekçi-oğlu, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*, Ankara 2001, s. 189-192; Kâmil Kepeciöğlu, "Muradiye Türbeleri", *Uludağ*, sy. 3, Bursa 1935, s. 37-40; sy. 4 (1935), s. 42-44; Semavi Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dini-İçtimai Bir Müessesesi: Zâviyeler ve Zâviyeli Camiler", *İFM*, XXIII-1-2 (1963), s. 38; Erhan Yıldızalp, "Muradiye Külliyesi", *Bursa Defteri*, sy. 19, Bursa 2003, s. 113-119.

Gülruh Hatun ve Hümâ Hatun türbeleri